

УДК 342.511–057.341(042.5):94(093.2)

Володимир Удовик,

директор Фонду Президентів України НБУВ, канд. іст. наук

ПУБЛІЧНІ ПРОМОВИ ПРЕЗИДЕНТІВ ЯК СКЛАДОВА ДОКУМЕНТАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ ПОЛІТИЧНОЇ ІСТОРІЇ

У статті розглядається типологія публічних виступів президентів провідних країн світу, їх збереження та забезпечення дистантного доступу до них.

Ключові слова: президент, бібліотека, публічні промови, Інтернет, документальна спадщина, політична історія.

Публічні промови президента країни являють собою найвищий рівень суспільної комунікації між владою та громадянами. Адже всі виступи найвищої посадової особи спрямовані на те, щоб викликати в населення реакцію на підтримку своєї політики, ідей, важливих рішень чи реформ. Але промови бувають різними за сутністю, формою, часом та спрямованістю. У більшості випадків промови президентів після їх виголошення друкуються в ЗМІ, або відбувається їх пряма трансляція засобами телебачення чи Інтернету. Більшість публічних виступів глави держави відіграють важливу роль у подальшій державній політиці, на них спираються посадовці владної вертикалі у реалізації своїх завдань, а зовнішньополітичні промови мають відголос у геополітичній стратегії людства. Тому збереження, аналіз та дослідження публічних промов президентів провідних країн світу важливе не лише для істориків та політологів, а й для політиків та державних діячів.

Метою цієї статті є розгляд типології публічних промов президентів, порівняльний аналіз виступів президентів різних країн, а також особливості збереження та забезпечення доступу до «прямої мови» президента.

На сучасному етапі дослідженням публічних виступів політиків та державних діячів, як змісту, так і результату, займаються не лише філологи [11, 13, 15], фахівці з риторики [16], а й соціологи [12], психолінгвісти, політологи [1], історики та документознавці. Наприклад, М. Горхем, вивчаючи багато років публічні виступи президента Росії В. Путіна, доходить висновку, що головна особливість

його харизми – це мистецтво маніпулювання й поєднання різних мовленевих образів, які викликають симпатію у різних прошарків населення та соціальних груп [17].

З розвитком демократичних традицій та утвердження виборності верховної влади промови державних високопосадовців являють собою важливий засіб спілкування зі своїм електоратом, однопартійцями та стратегічними зовнішньополітичними партнерами. Наприклад, всі американські президенти використовували публічне звернення до нації для передачі своїх планів та побажань, але від вміння донести інформацію до кожного, а також від кількості публічних виступів, залежала суспільна підтримка політики президента.

У середньому, президент США проголошує близько 2,5 тис. сторінок тексту доповідей на рік. Але все залежить від ораторської майстерності та харизми особистості глави держави. Так, Б. Клінтон за перші півтора роки президентства проголосив близько 16 тис. сторінок тексту. З розвитком комунікацій у суспільстві зростає необхідність спілкування високопосадовців з виборцями, зокрема збільшується й кількість публічних промов президентів. Так, Г. Гувер звертався до нації в середньому 100 разів на рік, а вже Б. Клінтон – 343. І хоча активність президентів залежить від багатьох внутрішніх та зовнішніх факторів, але зростання ролі публічних виступів стає очевидним [14].

За визначенням філологів, публічний виступ – це один з видів монологічного мовлення, розгорнуте, офіційне повідомлення з певного питання, засноване на залученні документальних та статистичних даних.

На сьогодні існує багато класифікацій публічних виступів, розроблених філологами та фахівцями з риторики. Найчастіше використовують поділ за функціями, тобто за метою висловлювання: інформаційний, протокольний, розважальний, закликаючий виступ. Але на практиці ці види публічних виступів мають комплексні цілі, і тому види змішуються. Деякі дослідники поділяють промови за характером висловлювання: епатажна, агресивна, енергійна, саркастична, жалібна [6]. На нашу думку, найбільш вдала класифікація публічних промов президентів приведена О. Шейгал. Вона за основу поділу взяла характер основної інтенції:

- ритуальні жанри (інавгураційна промова, ювілейна промова, традиційне звернення);
- орієнтаційні жанри (партійна програма, послання президента про стан у країні, звітна доповідь, указ, угода);
- агональні жанри (лозунг, рекламна промова, передвиборні дебати, парламентські дебати) [11].

За формою та призначенням публічні виступи президентів можна поділити на: інавгурація, послання, доповідь, звернення до громадян, поздоровлення, лекція.

Інавгураційна промова – це перший публічний та обов’язковий виступ президента після вступу на посаду. У всіх країнах цій події приділяється найбільше суспільної уваги, виступ транслюється через провідні теле-радіоканали та друкується в пресі. У цьому виступі президент визначає державні пріоритети на кілька років вперед. В. Савчук наводить такі особливості інавгураційних промов:

- адресант уособлює єдиний народ, націю, що виступає не тільки свідком, а й учасником церемонії посвяти в президенти;
- перераховується й обов’язково підкреслюється важлива роль цінностей нації;
- проголошуються політичні принципи нового уряду;
- набуває легітимності власне сам інститут президентства [11].

Промови під час інавгурації президент виголошує один раз за період перебування одного терміну при владі, тому й розстановці майбутніх пріоритетів розвитку держави приділяється велика увага. Зрозуміло, що президентам важко слідувати обіцянкам, проголошеним у першій своїй промові, але й виборцям легше визначатися під час президентських перегонів, порівнюючи обіцяне з реалізованим.

Другим, за важливістю, публічним виступом президентів є щорічні послання або звернення до законодавчого органу, у якому визначаються основні напрями розвитку соціально-економічної та культурно-політичної сфери країни на прийдешній рік. У деяких республіках, наприклад США, президент не має конституційного права законодавчої ініціативи, тому в президентських посланнях робиться акцент і на законодавчу діяльність [10].

Традицію щорічних звернень до парламенту започаткував президент США Дж. Вашингтон у 1790 р., проголосивши найкоротшу промову в Конгресі (833 слова), але вже починаючи з Т. Джеферсона, послання передавалися парламентарям у письмовому вигляді. У ХХ ст. президент В. Вільсон повернувся до особистого публічного представлення звернення до Конгресу. Сьогодні американські президенти виступають перед парламентарями з доповідями «Про ситуацію в країні», які транслюються провідними радіо- та телеканалами, а також в Інтернеті (з 2002 р.)

Дослідивши звернення до парламенту американських президентів, історики К. Кембелл та К. Джемісон дійшли висновку, що всі послання мають три обов’язкові блоки: заклик до патріотичності та роздуми

на моральні теми; оцінка важливих проблем, вирішення яких потрібне найближчим часом; конкретні політичні ініціативи [8]. Такі складові промови дають змогу сконцентрувати увагу на вирішенні важливих для країни завдань не лише парламентарів, а й слухачів зі всієї країни.

Традицію президентських щорічних звернень до парламенту перейняли й більшість країн СНД, окрім Азербайджану та Туркменістану. У Європі вона не прижилася. Президент Франції виступає перед нацією в день національного свята 14 липня, а парламентарям направляє письмову доповідь. В інших країнах президенти не мають достатньо повноважень для визначення пріоритетів розвитку держави в щорічних виступах [4].

У Росії президентські послання Федеральним зборам адресовані не лише законодавчому органу та суспільству, а й виступають перспективним планом у діяльності виконавчої гілки влади. За словами президента РФ В. Путіна, у щорічних посланнях давалася не лише оцінка ситуації в країні та її місце у світі, але й визначалися пріоритети, зокрема і довгострокові пріоритети у соціальній сфері, в економіці, у зовнішній та внутрішній політиці, у сфері безпеки та оборони. Тобто це і є, можливо, неповний, але все-таки достатньо конкретний та ґрунтовний концептуальний план розвитку Росії. Його виконання потребує творчої праці всього суспільства, величезних зусиль та великих фінансових ресурсів [9].

Спільна риса президентських послань у багатьох країнах світу – це їх беззаперечність, тобто парламентарі не можуть його обговорювати й вирішувати: прийняти чи не прийняти. Дослідник В. Зорькін також зазначає, що роль президентських послань визначається формою правління (президентська, парламентська або змішана), а не моделлю президентства [5].

Зі зростанням ролі інформаційних війн та глобалізаційних процесів у сучасному суспільстві велику роль відіграють публічні доповіді президентів провідних країн на міжнародних конференціях, самітах та форумах. Записи цих виступів перекладаються на багато мов та публікуються в друкованих виданнях світових ЗМІ. Однією з проблем перекладу виступів президентів є традиційні алегорії, які вони використовують для висвітлення свого істинного ставлення до проблем та викликів у внутрішній і зовнішній політиці.

Для спілкування з підростаючим поколінням президенти використовують таку форму як публічні лекції в провідних університетах. У більшості випадків, вони проходять за кордоном під час офіційних

візитів (наприклад, лекція президента РФ Д. Медведєва в Пекінському університеті, президента Ізраїлю Ш. Переса в МДІМВ РФ). Президенти не лише розтлумачують молоді основи державної політики, міжнародних політичних процесів, а й діляться досвідом успішного управління та спрямовують студентів на вивчення позитивного політичного досвіду провідних країн світу.

Завершальним етапом публічних промов чинних президентів є їхні виступи напередодні зняття повноважень. Це можуть бути як очікувані (перед черговими виборами в більшості країнах), так і неочікувані (наприклад, виступ Б. Єльцина в грудні 1999 р. щодо проголошення своєї відставки). І хоча в цих промовах президенти підбивають результати досягнень свого правління, все ж для більшості громадян цікавим є їхні роздуми про перспективи розвитку країни. Після кожної такої промови в суспільстві різко підвищується інтерес до особистості президента, його діяльності на посаді й обговорення всіх його досягнень та помилок. Наприклад, президент Франції Ж. Ширак у телезверненні до нації 11 березня 2007 р. заявив, що не буде висувати свою кандидатуру на президентські вибори, коротко підбив результати свого 12-літнього президентства та визначив п'ять основних пріоритетних завдань для французького суспільства [3]. Експерти й політологи назвали цей виступ політичним заповітом Ширака, але він не назвав жодної кандидатури, яку б підтримав. Це підвищило його низький рейтинг, хоча він і йшов з великої політики.

Крім вищезазначених, у багатьох країнах існують різні традиції публічних виступів президентів з поздоровленнями до свят. У США, наприклад, існує традиція щотижневого радіозвернення президента до народу Saturday Radio Addresses, які висвітлюють поточні проблеми країни та плани на майбутнє. За характером такі виступи менш офіційні, а більше побутові. В Україні президенти звертаються до громадян з більшістю святкових поздоровлень до Нового року та Різдва, 8 Березня, Пасхи, 9 Травня тощо.

Президенти проголошують промови на з'їздах своїх партій перед черговими президентськими виборами, у яких вони звітує про успіхи й досягнення, а також про плани на майбутнє. Ці виступи потрібні для формальної підтримки чинного президента на виборах.

При всьому різноманітті публічних промов президентів існує необхідність збереження їх для історії та дослідників. У США збереженням записів та розшифровок усіх публічних промов президентів займається Управління федерального реєстру, яке, починаючи з 1957 р., видає

двічі на рік серію «Папери президентів». Кожний том видання містить доповіді й виступи президента в хронологічному порядку. В Україні електронну повнотекстову базу даних усіх публічних промов президента, які були опубліковані в ЗМІ, формує Фонд Президентів України НБУВ (3018 записів з можливістю пошуку за президентом, роками й назвою виступу) та Бібліотека Верховної Ради України (312 записів, розташованих у хронологічному порядку щодо кожного президента) [2]. Доступ до цих ресурсів можливий через відповідні веб-сайти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Бібліотеки Верховної Ради України.

Отже, публічні промови першої особи в державі залишаються головним засобом комунікаційної дії між владою та суспільством. І мова йде не лише про отримання офіційної інформації з уст президента країни, а в самому факті спілкування з електоратом, навіть й у вигляді монологу. Чим переконливіше президент звертається до нації, чим частіше він виходить на трибуну, при цьому пояснюючи своє бачення розвитку політичної ситуації та перспективи в майбутньому, тим більше зростає його підтримка серед виборців, як показує досвід США. Публічні промови різняться за змістом, формою викладу, аудиторією та метою виступу. Але при цьому все ж є елементи традиції, які присутні майже в кожній країні – інавгураційна промова, у багатьох країнах звернення до нації або парламенту тощо. Враховуючи велику роль основних публічних виступів президента країни й вплив їх на розвиток внутрішньої ситуації та на процес міжнародного масштабу, питання збереження в оригінальному жанрі, тобто мультимедійними засобами, та записані посередництвом ЗМІ, а також забезпечення доступу до цих записів й розроблення пошукового апарату стає головним пріоритетом спеціалізованих документальних фондів, таких як президентські бібліотеки в США, ЄС, країнах СНД тощо.

Список використаних джерел

1. *Бобраков О. А.* Что скрывают послания Президента / *О. А. Бобраков, М. Г. Делягин.* – М. : ЭКСМО, 2010. – 240 с.
2. Виступи перших осіб держави [Електронний ресурс] // Бібліотека Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://lib.rada.gov.ua/FirstPerson?post=15609>. – Назва з екрана.
3. *Демьянов А.* Хватит Ширака [Электронный ресурс] / Алексей

Демьянов // LENTA.RU. – Режим доступа: <http://pda.lenta.ru/articles/2007/03/12/chiracout>. – Загл. с экрана.

4. Добрынина Е. Президентские послания обычно не обсуждают – их запоминают и цитируют [Электронный ресурс] / Е. Добрынина // Российская газета. Федеральный выпуск. – 2004. – 27.05. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2004/05/27/tradiziya.html>. – Загл. с экрана.

5. Зорькин В. Е. Ежегодные Послания Федеральному Собранию Российской Федерации как средство формирования и реализации правовой политики Президента Российской [Электронный ресурс] / Виталий Евгеньевич Зорькин. – Режим доступа: <http://www.disserscat.com/content/ezhegodnye-poslaniya-federalnomu-sobraniyu-rossiiskoi-federatsii-kak-sredstvo-formirovaniya-#ixzz2MqFLbmPp>. – Загл. с экрана.

6. Козуб Т. Откуда берутся речи президентов и премьеров [Электронный ресурс] / Т. Козуб // Комсомольская правда в Украине. – 2010. – 21.06. – Режим доступа: <http://kr.ua/daily/210610/232353/>. – Загл. с экрана.

7. Лекция Ш. Переса (русский) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.youtube.com/watch?v=SLvS7dPm3-U&list=PLFE134748230DC3C8>. – Загл. с экрана.

8. Общение президента и парламента: традиция ежегодных посланий президента в США 29 января 2007 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vybory.org/articles/515.html>. – Загл. с экрана.

9. Послание Президента Российской Федерации Федеральному Собранию Российской Федерации (Москва, 26 апреля 2007 г.) [Электронный ресурс] // Курганская областная Дума. – 2007. – 26.04. – Режим доступа: <http://www.oblduma.kurgan.ru>. – Загл. с экрана.

10. Рябов С. В. Законодательные полномочия президента в буржуазно-демократических странах Латинской Америки [Электронный ресурс] / С. В. Рябов // Правоведение. – 1976. – № 2. – С. 90–96. – Режим доступа: <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1137040>. – Загл. с экрана.

11. Савчук В. І. Політичний дискурс: жанрові особливості [Електронний ресурс] / В. І. Савчук // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Л. Українки. – 2009. – № 17. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/nvnu/filolog/2009_17/R1/Savchuk.pdf. – Назва з екрана.

12. Середа В. Исторический дискурс в официальных речах президентов Украины и России [Электронный ресурс] / Виктория Середа. – Режим доступа: <http://www.polit.ru:8021/article/2007/04/05/politdiskurs>. – Загл. с экрана.

13. Серякова І. І. Політичний дискурс та семіотична особистість [Електронний ресурс] / І. І. Серякова // Вісн. Київ. нац. лінгвіст. ун-ту :

зб. наук. пр. – 2009. – № 2. – Серія «Філологія». – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKnlu/fil/2009_2/Seriakova.pdf. – Назва з екрана.

14. Фабрика речей президентов [Электронный ресурс] // Washington Profile. – Режим доступа: http://www.dv-reclama.ru/others/articles/detail.php?ELEMENT_ID=807515.12.2005. – Загл. с экрана.

15. Шейгал Е. И. Инаугурационное обращение как жанр политического дискурса / Е. И. Шейгал // Жанры речи. – Саратов : [б. и.], 2002. – № 3. – С. 205–214.

16. Campbell K. Inaugurating the Presidency / K. Campbell, K. N. Jamieson // Form, Genre and the Study of Political Discourse. – Columbia, SC : University of South Caroline Press, 1986. – P. 203–22.

17. Gorham M. Putin's Language / Michael Gorham // Ab Imperio. – 2005. – № 4. – P. 381.